

۲۰۱۱۴۵۹

حرفی به قدر کفایت

الگوی ارتباطات کلامی
در نهج البلاغه

تهران ۱۳۹۱

شماره اول تبیان انتشارات ۱۳۹۱

فهرست مطالب

۷ مقدمه

۱۱	تحلیل و پردازش مضامین مرتبط با ارتباطات کلامی نهج البلاغه	فصل اول
۱۵	دلالت‌های گفتاری ارتباطات کلامی نهج البلاغه	
۱۷	۱ ماهیت و ویژگی‌های ارتباط کلامی	
۳۱	۲ کارکردهای ارتباط کلامی	
۴۱	۳ عوامل تأثیرگذار در ارتباط کلامی	
۵۹	۴ هدف از ارتباط کلامی	
۶۰	۵ ارتباطات کلامی افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی	
۷۸	۶ مسئولیت‌های سلبی و ایجابی در ارتباطات کلامی	
۸۷	۷ اصل ضرورت در ارتباطات کلامی	
۹۹	۸ جمع‌بندی بخش دلالت‌های گفتاری	
۱۱۷	دلالت‌های معنایی ارتباطات کلامی نهج البلاغه	
۱۱۹	۱ تکنیک‌ها و شیوه‌های ارتباطی وابسته به پیام	
۱۳۹	۲ تکنیک‌ها و شیوه‌های تباين وابسته به مخاطب	
۱۶۳	۳ پیکربندی مقوله‌های استنباطی	
۱۶۶	مقوله‌بندی ارتباطات کلامی نهج البلاغه	
۱۶۸	مقوله‌بندی ارتباطات کلامی توصیفی	

۱۷۵	مفاهیم، تعاریف و دیدگاه‌های نظری	فصل دوم
۱۷۸	تعاریف و نظرات مرتبط با مفهوم ارتباط	
۲۴۱	تعاریف و نظریات مرتبط با مفهوم اخلاق	

۲۶۵	استنباط و تدوین مدلی برای ارتباطات کلامی	فصل سوم
۲۶۸	بخش اول مدل: جایگاه «اخلاق» و «هستی‌شناسی» در ارتباطات کلامی	
۲۷۲	بخش دوم مدل: پدیده «تأثیر» در ارتباطات کلامی	
۲۷۵	بخش سوم مدل: عنصر «پیام» در ارتباطات کلامی	
۲۷۷	برشی خاص از پدیده ارتباط کلامی	
۲۷۹	مدل نهایی	

۲۸۱	نماینه
۲۹۱	فهرست منابع

مقدمه

در کتاب پیش رو تلاش کرده‌ایم تقریباً تمامی مطالب و مضامین مرتبط با ارتباطات کلامی انسان با انسان در نهج البلاغه را که شامل همه خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار است، جمع‌آوری، دسته‌بندی و مقوله‌سازی کنیم؛ مبنی بر اینکه امام و پیشوای شیعیان چه برداشتی از ارتباط و به طور مشخص از ارتباط کلامی دارند و اصولاً مفهوم و معنای ارتباطات کلامی از دید ایشان چیست؟ چه تعریفی دارد؟ چه کارکردهایی دارد؟ ارتباط کلامی مشخصاً چه ویژگی‌هایی دارد؟ معرفی ایشان از عنصر پیام در فرایند ارتباط چیست؟ و...

و در نهایت مدلی از پدیده «ارتباط کلامی» از متن کتاب و بر اساس نگرش علی‌بن‌ابی‌طالب (ع) طراحی و استخراج کنیم؛ مدلی که همچون تمامی مدل‌های طراحی‌شده از مدل‌واره ساده ارسطو گرفته تا مدل‌های عصر حاضر بتواند از ماهیت و چیستی پدیده ارتباط سخن بگوید؛ و مهم‌تر از همه از جنبه‌هایی بکشد که در پدیده ارتباط حرف بزند که در مدل‌های قبلی به آن‌ها اشاره نشده و مختص همین مدل باشد.

گفتنی است که اکثر مدل‌های طراحی‌شده در حوزه علوم ارتباطات را اندیشمندان و ارتباط‌شناسان غربی تدوین و استنباط کرده‌اند و در ایران تا آنجا که ما داریم، مدل «منبع معنی» دکتر محسنیان‌راد در این زمینه معروف و مطرح است. به بیان ساده‌تر، مدل ایرانی دیگری سراغ نداریم که سعی در بازنمایی فرایند و پدیده ارتباط به شکل کامل و مبسوط داشته باشد.

می‌توان گفت این کتاب اولین اثری است که علوم ارتباطات را به نهج البلاغه پیوند می‌زند و از دل این پیوند مبارک سعی در کشف مدلی از ارتباط کلامی دارد.

نکته مهمی که در همین مقدمه بایستی گفته شود این است که ما به نهج البلاغه به منزله کتابی صرفاً ایدئولوژیک نگاه نمی‌کنیم، بلکه آن را یک منبع معرفتی و یک زبان عمومی و مشترک برای فهم نیز می‌دانیم، (معرفت و فهم به آن معنا که در رویکرد، روش

و تحقیقات کیفی علوم اجتماعی مطرح است، نه آن معرفت و شناختی که معمولاً در پارادایم اثبات‌گرایی و در روش‌ها و تحقیقات کمی مطرح است و با برچسب علم و خروجی علم تجربی از آن یاد می‌شود) و بر این باوریم که این کتاب مضامین و گزاره‌هایی دارد که هم‌سنخ گزاره‌های معرفتی و منطقی است و زبانی دارد که با آن می‌تواند همهٔ جویندگان معرفت و دانش را (فارغ از دین و ایدئولوژی خاص خودشان) مورد خطاب و ندا قرار دهد. برای نمونه وقتی علی‌بن ابی‌طالب (ع) می‌فرمایند: «فقر و بی‌پولی مرد زیرک و باهوش را در مباحثه و ارتباط کند می‌کند» این جمله یک گزارهٔ شناختی و گزاره‌ای عمومی و توافقی است (نه گزارهٔ ایدئولوژیک که مختص شیعیان باشد) و می‌توان دربارهٔ این نکته بحث کرد که موضوع بی‌پولی و فقر در ارتباطات یک فرد با دیگران چه تأثیراتی می‌تواند داشته باشد و آیا می‌توان آن را به‌مثابهٔ یک متغیر و عامل مؤثر در فرایند ارتباطات در نظر گرفت یا نه! تا آنجا که توانسته‌ایم سعی و هدفمان بر این بوده که در کنار وجه ایدئولوژیک شیعی و دینی به خواه‌ناخواه بر کار ما سایه انداخته است، به زبان مشترک منطق و فهم و زبان غیرایدئولوژیک نزدیک‌تر شویم تا دایرهٔ مخاطبان این اثر وسیع‌تر گردد.

نکتهٔ دیگر اینکه در زمینهٔ علوم ارتباطات به‌طور کل و ارتباطات کلامی به‌طور اخص در نهج‌البلاغه، آن‌طور که باید، کارهای مستقل علمی و تحقیقی جامع صورت نگرفته است و این نیاز همواره وجود دارد چراکه کتاب نهج‌البلاغه (از نظر ما)، با توجه به جایگاه و ارزش آن که تجلی‌گاه کلام امام، مصمم و حکیم است، می‌تواند منبعی جهت تولید مدل و معرفت برای ارتباطات انسانی در نظر گرفته شود. با استخراج مدل ارتباطی و ده‌ها نکته از نهج‌البلاغه درخصوص پدیدهٔ ارتباط و به‌راره ارتباط کلامی می‌توان صاحب دیدگاه و نگاه نوینی در این زمینه شد که ما را از اتکای صرف به انحصاری به مدل‌ها و اندیشه‌های غربی در حوزهٔ ارتباطات تا حدی جدا سازد.

در این راستا و در راه این هدف درصدد هستیم با استفاده از روش متنی «تحلیل محتوای کیفی» (که یک روش تحقیق کیفی است و روشی است که تفسیری است و نه اثباتی) به بررسی و تجزیه و تحلیل ابعاد و جنبه‌های مختلف ارتباطات کلامی انسان با انسان در نهج‌البلاغه بپردازیم.

این کتاب شامل سه فصل کلی و درعین حال مرتبط و وابسته به هم است؛ در فصل اول که در اصل متن کتاب است، تمامی اطلاعات، داده‌ها (دیتاها) و واحدهای معنایی موردنظر و مطلوب ما (که عبارت‌اند از همهٔ رفتارها و اظهارنظرهای علی‌بن ابی‌طالب (ع) درخصوص ارتباط کلامی انسان با انسان) همراه با تحلیل مضمونی نسبتاً ساده و خلاصه استخراج، جمع‌بندی، کدگذاری و دسته‌بندی شده‌اند. گفتنی است در این تحلیل مضمونی از تفسیر آیت‌الله مکارم شیرازی بر نهج‌البلاغه نیز در جاهای مقتضی و لازم بی‌بهره نمانده‌ایم. در فصل دوم کتاب مفاهیم، تعاریف، دیدگاه‌ها و نظریات مرتبط با موضوع ارتباط،

ارتباط کلامی، مدل‌های ارتباطی و... که حاصل اندیشه و تفکر اندیشمندان شهیر بوده‌اند، ارائه شده است تا دربارهٔ ادبیات نظری موجود و دیدگاه‌های مختلف در حیطهٔ موضوع و یافته‌های کتاب، آگاهی و شناخت بهتر و کامل‌تری پیدا کنیم و برای نتیجه‌گیری از مطالب استخراجی فصل اول و استنتاج مدل ارتباطی موردنظر آماده‌تر و مجهزتر باشیم. به زبانی دیگر ما در فصل اول، نگاه، نگرش و تعریف حضرت امیر(ع) از موضوع کتاب را ارائه خواهیم داد و در فصل دوم بر این موضوع متمرکز خواهیم شد که اندیشمندان و عالمان متخصص در این زمینه چه نظر و تعاریفی دارند.

باید افزود که نوعی تعامل، کنش و تأثیرگذاری متقابل میان دو فصل اول و دوم کتاب وجود خواهد داشت؛ ادبیات نظری موجود در انتخاب مضامین ارتباطاتی از نهج‌البلاغه و نوع کدگذاری و دسته‌بندی آن‌ها بی‌تأثیر نبوده و به‌عنوان یک چراغ راهنما عمل کرده است و متقارن مضامین ارتباطاتی نهج‌البلاغه و یافته‌های تحلیل محتوا نیز در جست‌وجو و گزینش مفاهیم و ادبیات نظری مرتبط بی‌تأثیر نبوده و انتخاب ادبیات نظری فصل دوم متأثر از مضامین و یافته‌های فصل اول کتاب بوده است.

ادبیات نظری در فصل سوم کتاب نیز که فصل نتیجه‌گیری و اکتشاف مدل ارتباطی است، دستگیر، کمک‌حال و به‌نوعی راهنمای کار بوده است. در فصل سوم که فصل آخر دفتر ماست عصارهٔ یافته‌ها در خصوص موضوع ارتباط کلامی و در قالب مدل استنباطی و اکتشافی، تشریح و تبیین خواهد شد.

به امید آنکه دوستداران و علاقه‌مندان رشتهٔ رباط‌شناسی و آنان که برای ارتباط و عمل ارتباط جایگاه وزینی قائل‌اند و دو موضوع شناخت ارتباط و شکل‌گیری ارتباط درست و انسانی را بااهمیت تلقی می‌کنند، در پخته‌تر شدن تأملات به امر ارتباط لطفشان را از ما دریغ نکنند.